SUN’IY INTELLEKT YARATGAN ASARLARGA MUALLIFLIK HUQUQI MASALASI

Shonazarova Hulkaroy Bunyod qizi
Vebster universiteti Xalqaro huquq fakulteti 1-kurs talabasi
Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya: *Maqolada sun’iy intellekt yordamida yaratilgan matn, tasvir va boshqa natijalarning mualliflik huquqi bilan himoyalanishi masalasi tahlil qilingan. AQSh, Buyuk Britaniya, Yevropa Ittifoqi va Xitoy huquqiy amaliyoti, xususan, Thaler ishi va “Zarya of the Dawn” qarori ko‘rib chiqilgan hamda O‘zbekiston qonunchiligi uchun xulosa va takliflar berilgan.*

Kalit so‘zlar: *sun’iy intellekt, mualliflik huquqi, muallif, ijodiy hissa, kompyuter yaratgan asar, intellektual mulk.*

So‘nggi yillarda sun’iy intellekt texnologiyalari jadal rivojlanmoqda. Bugun sun’iy intellekt dasturlari bir necha soniyada matn yozadi, rasm chizadi, musiqa bastalaydi va dastur kodi tuzadi. Bu esa huquqshunoslik oldiga yangi savolni qo‘ymoqda: sun’iy intellekt yaratgan natija mualliflik huquqi bilan himoyalanadimi va agar himoyalansa, uning muallifi kim? Dastur yaratuvchisimi, undan foydalanuvchimi yoki hech kimmi?

An’anaviy mualliflik huquqi muallifni inson deb hisoblaydi. Mualliflik huquqi insonning ijodiy faoliyatini rag‘batlantirish va himoya qilish uchun yaratilgan. Asarning himoyalanishi uchun esa u muallifning ijodiy mehnati natijasi bo‘lishi, ya’ni o‘ziga xoslik (originallik) belgisiga ega bo‘lishi kerak. Yevropa Ittifoqi Sudi 2009-yilgi Infopaq ishida bu talabni “muallifning o‘z intellektual ijodi” deb ta’riflagan. Bu ta’rif inson ongi va tanlovini nazarda tutadi.

Inson bo‘lmagan “muallif” masalasi sun’iy intellektdan oldin ham sudlarda ko‘rilgan. Mashhur misollardan biri “maymun selfisi” ishi. Indoneziyada makaka maymuni fotografning kamerasi bilan o‘zini suratga olgan. Hayvonlar huquqlarini himoya qiluvchi tashkilot maymun nomidan mualliflik huquqi talab qilib sudga murojaat qilgan. 2018-yilda AQShning To‘qqizinchi okrug apellyatsiya sudi hayvonlar mualliflik huquqi to‘g‘risidagi qonun bo‘yicha da’vo qila olmasligini e’tirof etgan. Bu ish muallif inson bo‘lishi kerak, degan tamoyilni yana bir bor tasdiqladi.

Sun’iy intellekt bilan bog‘liq eng muhim ish Thaler ishi. Amerikalik olim S.Teyler o‘zi yaratgan sun’iy intellekt tizimi mustaqil ravishda yaratgan tasvirni ro‘yxatdan o‘tkazishni so‘rab AQSh Mualliflik huquqi idorasiga murojaat qilgan va arizada muallif sifatida aynan shu tizimni ko‘rsatgan. Idora rad etgan. 2023-yilda Kolumbiya okrugi federal sudi idora qarorini kuchda qoldirib, inson mualliflik huquqining asosiy talabi ekanini ta’kidlagan. 2025-yil martida apellyatsiya sudi ham bu qarorni tasdiqlagan.

Ammo masala faqat “ha” yoki “yo‘q” bilan hal bo‘lmaydi. Ko‘p hollarda inson sun’iy intellektdan vosita sifatida foydalanadi va natijaga o‘z ijodiy hissasini qo‘shadi. 2023-yil

fevralida AQSh Mualliflik huquqi idorasi “Zarya of the Dawn” nomli komiks bo‘yicha muhim qaror chiqargan. Komiks matnini muallif o‘zi yozgan, tasvirlarini esa Midjourney dasturi yordamida yaratgan. Idora komiksning matni hamda tasvirlarning tanlanishi va joylashtirilishi muallifniki sifatida himoyalanishini, ammo dastur yaratgan alohida tasvirlarning o‘zi himoyalanmasligini belgilagan. Bu qaror inson ijodiy hissasi bilan mashina natijasini farqlashning amaliy namunasidir.

Buyuk Britaniya boshqacha yondashuvga ega. 1988-yilgi Mualliflik huquqi, dizaynlar va patentlar to‘g‘risidagi qonunda “kompyuter yaratgan asarlar” uchun maxsus qoida mavjud: inson muallif bo‘lmagan hollarda asarni yaratish uchun zarur tayyorgarlikni amalga oshirgan shaxs muallif hisoblanadi, bunday asar esa 50 yil davomida himoyalanadi. Bu qoida sun’iy intellekt davridan ancha oldin qabul qilingan bo‘lsa-da, bugun yangi ahamiyat kasb etmoqda. Xitoyda esa 2023-yilda Pekin internet sudi foydalanuvchi ko‘plab so‘rovlar va sozlamalar orqali sezilarli ijodiy hissa qo‘shgan holda sun’iy intellekt yordamida yaratilgan tasvirni mualliflik huquqi bilan himoyalangan deb topgan.

Yevropa Ittifoqi mualliflik huquqi masalasini to‘g‘ridan-to‘g‘ri hal qilmagan bo‘lsa-da, 2024-yilda qabul qilingan Sun’iy intellekt to‘g‘risidagi reglamentda sun’iy intellekt yaratgan kontentni belgilash va shaffoflik bo‘yicha majburiyatlar nazarda tutilgan. Bu yondashuv sun’iy intellekt natijalarini inson ijodidan farqlash zaruratini huquqiy jihatdan tan oladi.

O‘zbekiston qonunchiligida bu masala hali maxsus tartibga solinmagan. “Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to‘g‘risida”gi Qonunda muallif ijodiy mehnati bilan asar yaratgan jismoniy shaxs sifatida belgilangan. Demak, amaldagi qonunchilikka ko‘ra, sun’iy intellekt muallif bo‘la olmaydi. Ammo inson sun’iy intellektdan vosita sifatida foydalangan va natijaga sezilarli ijodiy hissa qo‘shgan hollar qanday baholanishi aniq emas. Sud amaliyoti shakllanmaguncha bu bo‘shliq huquqiy noaniqlikni keltirib chiqaradi.

Shu munosabat bilan quyidagi takliflarni ilgari suramiz: 1) qonunchilikda muallif faqat jismoniy shaxs bo‘lishi tamoyilini saqlab qolish; 2) sun’iy intellektdan vosita sifatida foydalangan holda yaratilgan asarlarda inson ijodiy hissasini baholash mezonlarini ishlab chiqish; 3) intellektual mulk sohasidagi vakolatli organ tomonidan sun’iy intellekt ishtirokida yaratilgan asarlarni ro‘yxatdan o‘tkazish bo‘yicha tushuntirishlar berish; 4) sun’iy intellekt yaratgan kontentni belgilash bo‘yicha shaffoflik talablarini ko‘rib chiqish.

Xulosa qilib aytganda, sun’iy intellekt mualliflik huquqining asosiy tushunchasi bo‘lgan muallifni qayta ko‘rib chiqishga majbur qilmoqda. Xorijiy amaliyot shuni ko‘rsatadiki, aksariyat huquqiy tizimlar inson muallifligi tamoyilini saqlab qolib, inson ijodiy hissasi va mashina natijasini farqlash yo‘lidan bormoqda. O‘zbekiston uchun bu tajribani o‘rganish va qonunchilikni zamon talablariga moslashtirish intellektual mulk huquqi rivojining dolzarb vazifasidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to‘g‘risida”gi Qonuni // https://lex.uz

2. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act).

3. Copyright, Designs and Patents Act 1988 (United Kingdom), s. 9(3).

4. U.S. Copyright Office. Zarya of the Dawn (Registration # VAu001480196). Letter of 21 February 2023.

5. Case C-5/08, Infopaq International A/S v Danske Dagblades Forening, 2009.

6. Naruto v. Slater, 888 F.3d 418 (9th Cir. 2018).

7. Thaler v. Perlmutter, 687 F. Supp. 3d 140 (D.D.C. 2023); aff’d, No. 23-5233 (D.C. Cir. 2025).

Global Science Publication